

KOMMENTAR

Forvirret Molotov ville ha Svalbard

ARKIVENE ÅPNES: Sovjets generalstab foreslo «langtidsleie» av Tromsø i 1945, da Finnmark var befridd; Kreml holdt igjen.

NILS MORTEN
UDGAARD

Artikkelforfatteren er utenrikskommentator i Aftenposten

Forvirringen var åpenbar på sovjetisk side da utenriksminister Vjatsjeslav Molotov innkalte sin norske kollega, Trygve Lie, til nattemøte i Kreml: Han ville overta Bjørnøya og ha et sameie på Svalbard — og kravet kom midt under frigjøringen av Finnmark, i 1944. Dragkampen om øygruppen i nord var diskret, men varte i flere år, inntil Norge ble reddet av storpolitikkens gong-gong: Tiden var løpt ut for russerne.

Som et eksempel på hvordan Moskvas makthavere utøvet tosidig press overfor en mindre og isolert nabostat, er Svalbard-saken interessant også i dag.

Det er banebrytende studier i det sovjetiske utenriksdepartements arkiver, utført av en av Norges ledende Sovjet-historikere — Sven G. Holtsmark —, som nå for første gang forteller oss endel om det som foregikk bak

sovjetiske kulisser. Og norske. I ettertidens forklarede lys kan vi se at ingen av partene opptrådte spesielt forutseende, og det var til dels flaks som hindret Norge i å undergrave sin stilling på Svalbard, antyder Holtsmark. Han redegjorde nylig for noen av sine funn, på Institutt for Forsvarsstudier ved Forsvarets høgskole.

Da Molotov tok opp saken med Lie klokken 01.00 om natten — det var normal arbeidstid i Stalins Kreml — ble han irritert fordi nordmannen kom med innvendinger. Ja, han tok til motmæle. Men Molotov var klar. Bare Norge og Sovjetunionen har interesser på Svalbard; vi «bør bli enige og derefter kaste traktaten i papirkurven», sa han.

Molotov avviste traktaten som i 1920 gav Norge suvereniteten over Svalbard — på en tid da bolsjevikenes Russland var utestengt fra det gode diplomatiske selskap. Og han kunne ikke skjønne at Moskva hadde sagt ja til denne traktaten så sent som i 1935. Etter samtalen forlangte Molotov å få vite hvorfor, ba om en undersøkelse og skrev at «resultatet skal meddeles meg». Saken dukket trolig opp helt på tampen av Lies besøk, drevet frem av aktivister i det sovjetiske embedsverk. I rapporten til Stalin før møtet er Svalbard ikke nevnt. Molotov selv visste ganske lite om Svalbard; Lie mente at han nærmest brukte globusen som arbeidsredskap.

Da sovjet-troppene hadde befridd Øst-Finnmark i oktober og november 1944, utarbeidet generalstaben i Mosk-

va et papir om hvordan Norge kunne bidra til å dekke omkostningene for frigjøringen. Der foreslår generalstaben «langtidsleie» av «militært sett viktige områder» som Tromsø, Hammerfest, Vadsø og Vardø. Men dette er åpenbart et frittsvevende papir, for Holtsmark har ikke funnet noen tegn til at disse idéene ble fulgt opp — hverken på militært eller politisk hold.

Det er påfallende hvor forsiktig den politiske ledelse opptrer overfor Norge i Svalbard-saken, som aldri får høy politisk prioritet i Moskva. Det forklares trolig av at Stalin og Molotov betraktet Norge som en del av vestmaktene, og spesielt Storbritannias, innflytelsessfære i Europa. De ønsket selv frie hender i Øst-Europa, og ville derfor ikke blande seg inn i vest.

Lie fikk Molotovs samtykke til å nevne Svalbard-saken for USA og Storbritannia, men styrte ellers stort sett dette alene — i krigens slutfase da alle hadde viktigere ting å tenke på. Den 9. april 1945 sa Norge nei til sameie og avståelse av Bjørnøya, men foreslo i stedet et felles norsk-sovjetisk forsvar av øygruppen. Dette hadde russerne ikke foreslått, og de lot nå sine krav hvile, fordi Trygve Lies utspill gav dem en gevinst. Nordmennene ville gjøre et felles forsvar av Svalbard til endel av et FNs kollektive forsvar, som ble drøftet i 1945 — året før Lie ble FNs første generalsekretær. Russerne støttet hans valg.

Etter krigen ble Svalbard koblet til USAs fremstøt for flybaser på Grønland. Supermaktene vaktet hverandre

med mistro. Og russerne lå lavt i Norge for ikke å fremme en norsk tilnærming til vestmaktene. Dengang var Oslo opptatt av «brobyggingspolitikk» mellom øst og vest. Dessuten trodde Moskva at Norge ville holde seg til Trygve Lies forslag fra 1945. De var godt informert om hemmelige møter i utenrikskomitéen og i Stortinget — bedre enn det norske folk selv dengang!

Russerne følte seg overrumplet da de plutselig — 17. februar 1947 — ble konfrontert med et hemmelig vedtak i storting og regjering der Norge sa nei til felles forsvar. Nå var den norske regjering redd for at vestmaktene ville oppfatte et ja som om Norge var på vei inn i østblokken.

Til slutt snudde russerne 180 grader: Da NATO i 1951 kunngjorde at Svalbard lå innenfor alliansens forsvarsområde, protesterte Moskva, med Stalins samtykke. Nå var det russerne som krevet nøye overholdelse av Svalbard-traktaten, som sier at øygruppen skal være uten befestninger. Det var ikke lenger snakk om å kaste traktaten «i papirkurven». Norge var blitt en del av alliansen — og Sovjetunionen opptrådte derefter som en defensiv «status quo»-makt. To år senere skrev en viseutenriksminister at slik Moskva håndterte Svalbard-saken, var «vi» kanskje med på å fremme Norges medlemskap i NATO. Det var en stykke selvkritikk bak murene i utenriksdepartementets store Stalin-skyskraper på Smolensk-plassen i Moskva.

Aftenposten 19/2 - 93